

**MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE
DOMENIUL FILOLOGIE**

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

Coordonator științific:
Prof. univ. dr. Ion Buzăși

Doctorand:
Gloria Casandra Străuț (Nițu)

**Alba Iulia
2014**

**MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE
DOMENIUL FILOLOGIE**

RITURI DE TRECERE ÎN SATUL TRADIȚIONAL PĂDURĂNESC

REZUMAT

Coordonator științific:
Prof. univ. dr. Ion Buzăși

Doctorand:
Gloria Casandra Străuț (Nițu)

**Alba Iulia
2014**

CUPRINS

ARGUMENT.....	3
INTRODUCERE.....	7
1. Riturile de trecere. Noțiune și semnificații.....	7
2. Locul pădurenilor în contextul etnografic al județului Hunedoara.....	14
3. Coordonate istorice ale zonei pădurenilor.....	15
4. Coordonate geografice și de relief.....	19
5. Peisajul natural.....	23
6. Așezările pădurenilor.....	24
7. Casa tradițională.....	28
8. Bucătăria tradițională.....	31
9. Îndeletnicirea pădurenilor.....	32
10. Portul popular pădurenesc.....	35
10.A. Portul femeiesc.....	36
10.B. Portul bărbătesc.....	39
CAPITOLUL I. DRUMUL CĂTRE LUMEA ALBĂ SAU NAȘTEREA CA RIT DE TRECERE ÎN SATUL TRADIȚIONAL PĂDURENESC.....	41
I.1. Rituri legate de naștere.....	41
I.2. Evoluție și devenire în cadrul ritului nașterii la pădureni.....	44
I.3. Rituri de anticipație (preliminare).....	45
I.4. Rituri specifice sarcinii (preliminare).....	49
I.5. Rituri legate de nașterea propriu – zisă (liminare).....	52
I.6. Rituri legate de placentă și cordonul ombilical (postliminare).....	57
I.7. De la naștere la Botez. Rituri post - partum de protecție (postliminare).....	60
I.8. Riturile de integrare ale mamei și copilului (postliminare).....	66
I.8.A. Rituri de integrare a mamei.....	66
I.8.B. Rituri de integrare a copilului.....	69

I.9. Botezul creștin – poartă de intrare în Biserică.....	71
I.10. Practici magice de asigurare a fertilității.....	76
I.11. Denominațiunea.....	78
I.12. Cântecul de leagăn.....	80
CAPITOLUL II. NUNTA – ZORII UNUI NOU ÎNCEPUT.....	84
II.1. Rituri de anticipație a căsătoriei. Obiceiuri premaritale.....	88
II.2. Rituri preliminare: peșitul, tocmeala pentru zestre, stabilirea datei nunții, chemarea membrilor comunității la „uspăț”, pregătirea costumelor de nuntă, alegerea persoanelor cu rol ceremonial, pregătirea spațiului de nuntă, pregătirea ciuhei.....	100
II.3. Rituri liminare: înveșmântarea miresei, plecarea după nași, plecarea după mireasă, piedicile rituale, cerutul miresei, cununia civilă și religioasă, ospățul.....	107
II.4. Rituri postliminare: integrarea noii familii în comunitate	140
II.5. Taina Căsătoriei ca ritual creștin de integrare în comunitatea ecleziastică.....	141
CAPITOLUL III. ÎNMORMÂNTAREA SAU MAREA TRECERE.....	145
III.1. Marea trecere la români sau concepția țăranului român despre moarte.....	145
III.2. Rituri preliminare. Obiceiuri, credințe și superstiții înainte de înmormântare.....	151
III.2.1. Semne care (pre)vestesc moartea.....	151
III.2.2. Pe patul de moarte.....	155
III.3. Rituri liminare: Marea trecere.....	157
III.3.1. Repausarea.....	157
III.3.2. Scăldarea.....	157
III.3.3. Îmbrăcarea.....	159
III.3.4. Copârșeul (sicriul) și confecționarea acestuia.....	161
III.3.5. Așezarea mortului în sicriu. Rituri apotropaice legate de momentul mării treceri. Credința în strigoi.....	164
III.3.6. Priveghiul. Jocurile de priveghi.....	170
III.3.7. Despărțirea mortului de mediul familial.....	181

III. 4. Rituri postliminare. Obiceiuri, credințe și superstiții după înmormântare. Pomana și parastasele.....	185
III.5. Repertoriul funebru: cântecele și bocetele.....	191
III.5.1. Cântecele Zorilor.....	192
III.5.2. Cântecele Bradului.....	195
III.5.3. Bocetele.....	202
CONCLUZII	208
BIBLIOGRAFIE.....	211
LISTA INFORMATORILOR.....	223
ANEXE.....	226
ANEXA 1. CHESTIONAR CAPITOLUL I: NAȘTEREA.....	226
ANEXA 2. CHESTIONAR CAPITOLUL II: NUNTA	233
ANEXA 3. CHESTIONAR CAPITOLUL III: MOARTEA ȘI ÎNMORMÂNTAREA ...	241
Dorul româncei de Vasile Alecsandri	247
Poezia de dragoste.....	249
Scenariul nunții de la Feregi.....	262
Repertoriu funebru.....	274
ANEXĂ FOTOGRAFICĂ	282
CUPRINS.....	317

ARGUMENT

Suspendată între naștere și moarte, trecând prin experiența întemeierii unei noi existențe prin taina cea mare a nunții, viața omului, în cadrul societății tradiționale românești, exprimă o misterioasă devenire, o continuă curgere pe care fiecare membru al comunității și-o asumă pentru a dobândi o nouă condiție. Renunțarea la un anumit statut determină o situație existențială vulnerabilă, întrucât trecerea printr-o stare de prag sau de limită aduce cu sine un anumit dezechilibru existențial. Acesta este motivul pentru care etapele esențiale ale existenței umane – nașterea, nunta și înmormântarea - implică, pentru omul societății tradiționale românești, anumite rituri sau forme exterioare de exprimare a unor credințe adânc sădite în mentalul colectiv, a căror menire este aceea de a facilita trecerea de la o stare la alta și de a asigura integrarea în noua condiție.

Am optat, în alcătuirea lucrării de față, pentru o prezentare etnografică – din care nu poate lipsi, așa cum am arătat, trimiterea la tâlcuri religioase – a celor trei mari momente *de trecere* ale existenței umane: nașterea, nunta și înmormântarea, întrucât consider că, în astfel de momente cruciale, omul se dezbracă de multiplele *măști* pe care societatea i le aplică în decursul vieții și devine, cu adevărat, el însuși: un *homo religiosus* creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu.

Lucrarea de față își propune să prezinte, din perspectivă etnografică, cele trei momente ale devenirii umane - denumite de la Arnold Van Gennep încoace *rituri de trecere* - așa cum se păstrează ele astăzi în majoritatea satelor din Ținutul Pădurenilor din județul Hunedoara, studiul fiind, așadar, circumscris geografic arealului menționat. Ținutul Pădurenilor, unul dintre cele șase zone etno-folclorice ale județului Hunedoara, a suscitat, prin originalitatea portului și profunzimea tradițiilor populare conservate până în zilele noastre, interesul mai multor cercetători, printre care merită menționat etnograful Rusalin Ișfănoni,¹ originar din satul Dăbâca (situat în partea de sud a ținutului).

Cele trei rituri de trecere, făcând parte, din punctul de vedere al analizei etnologice, din categoria denumită de etnograful și sociologul Ernest Bernea *ciclul vieții* (sau *ciclul familial*),² oferă cercetătorului un material de studiu unic în privința manifestărilor rituale și deosebit de complex în ceea ce privește semnificația spiritual-religioasă a acestor manifestări: *să uităm că*

¹ Rusalin Ișfănoni, *Pădurenii Hunedoarei*, Editura Mirabilis, București, 2006.

² Ernest Bernea, *Civilizația românească sătească*, Editura Vremea, București, 2006, p. 44.

*ciclul vieții ne angajează în problemele de geneză, adică ale misterului creației, și în acelea ale sfârșitului, adică ale morții. Între aceste două extreme viața omului se desfășoară și angajează probleme care depășesc socialul pur, mergând către cosmologie și ontologie.*³

Din punctul de vedere al întinderii în timp, referirile precizate în cuprinsul lucrării sunt extinse la aproximativ un secol, majoritatea informatorilor citați fiind persoane cu vârste cuprinse între 65 și 80 de ani, care au luat parte la momente specifice unor obiceiuri legate de naștere, nuntă ori înmormântare. Am optat pentru această temă dând astfel curs unei preocupări mai vechi, privitoare la manifestările specifice țăranului român în general în momente de răscruce în viața personală ori comunitară. Aceste manifestări dobândesc o însemnătate capitală în cazul pădurenilor – despre care consider că, prin izolarea naturală, sunt păstrătorii unei tradiții populare ce își trage seva din perioada stră-română, datorită proximității geografice de cele două cetăți ale genezei poporului român, Sarmizegetusa – Regia (situată în Munții Orăștiei) și Sarmizegetusa Ulpia Traiana (situată în Țara Hațegului).

Informațiile științifice ce alcătuiesc aparatul critic al lucrării provin atât din surse directe, de la informatori în viață, martori ai evenimentelor la care fac referire, cât și surse indirecte (informatori ce relatează aspecte la care nu au fost martori, ci au primit informația de la alte persoane), dar și din observația personală bazată pe participarea directă la riturile sau obiceiurile prezentate și, nu în ultimul rând, pe referințele bibliografice menționate la sfârșitul lucrării. De asemenea, pentru fiecare dintre cele trei rituri de trecere, informațiile au fost obținute de la informatori direcți atât prin metoda interviului, cât și prin aplicarea de chestionare tematice, încercându-se, pe cât posibil, a se realiza o acoperire cât mai uniformă a satelor pădurenești. Studiul etnografic a beneficiat, în afara materialului bibliografic, de aportul documentar semnificativ a peste 60 de informatori din sate reprezentative pentru zona cercetată.

Scopul lucrării este acela de a prezenta sistematic și științific modalitatea de expresie a celor trei mari rituri de trecere în satul tradițional pădurenesc, într-un dialog dinamic cu tradițiile mai noi, binecunoscute de tânăra generație, care este chemată să reevalueze și să perpetueze teme fundamentale ale culturii naționale. Maniera de abordare a materialului prezentat nu este una pur descriptivă, de expunere a tradițiilor specifice celor trei mari evenimente ale ciclului vieții, ci una în care s-a încercat, pe cât posibil, și o exegeză a rațiunilor magico-religioase ce stau la baza obiceiurilor prezentate, făcând în acest scop uz de dubla mea calificare, filologică și teologică.

³ *Ibidem*, p. 45.

În fața morții, ca și în preajma misterului unei noi vieți, ființa umană își descoperă adevărata dimensiune: cea religioasă. Aflați veșnic în căutarea unor răspunsuri la marile întrebări existențiale, țărani români – iar cei din satele pădurenești suspendate pe *sprânceană cerului* nu fac excepție – nu pot concepe să pătrundă sau să părăsească lumea lui Dumnezeu fără să se raporteze, într-o formă mai mult sau mai puțin evidentă, la Creator. De aceea, îi vom găsi pe pădurenii Hunedoarei în momentele cruciale ale existenței personale sau sociale în jurul bisericii satului: aici vor renaște spiritual, prin Botez, aici își vor uni destinele în fața lui Dumnezeu și a oamenilor, prin Cununie, și tot aici își vor dormi somnul de veci. Primind existența – cu bune și rele - ca venind din mâna lui Dumnezeu, pentru pădureni, viața capătă sensul veșniciei așa cum se întâmpla și cu strămoșii lor geto-daci.

Lucrarea are o structură suplă, ce decurge în mod logic din succesiunea celor trei momente de trecere, rezultând trei mari capitole (*Nașterea, Nunta și Înzmormântarea*), precedate de o introducere în care am făcut referire la terminologia utilizată și semnificația riturilor de trecere și în care am prezentat Ținutul Pădurenilor din punct de vedere geografic și istoric, al portului tradițional și al manifestărilor vieții cotidiene, lucrarea încheindu-se cu un capitol dedicat concluziilor. În anexele din finalul lucrării am reprodus chestionarele la naștere, nuntă și înzmormântare folosite în colectarea materialului etnografic, o colecție originală de poezii de dragoste păstrate în manuscris, datând de la mijlocul secolului al XX-lea, autor fiind fratele unui informator din satul Alun (Lupescu Gheorghe, decedat în 1965), un scenariu al nunții din satul Feregi, cules, de asemenea, din manuscrisul pus la dispoziție de un informator (Pădurean Ioan), un succint repertoriu funebru cules din satele Bătrâna și Feregi, precum și o colecție de peste 60 de fotografii realizate în cursul documentării pe teren din perioada anilor 2010-2014.

INTRODUCERE

1. RITURILE DE TRECERE. NOȚIUNE ȘI SEMNIFICAȚII

Supus scurgerii inexorabile a timpului, omul culturilor tradiționale a pus dintotdeauna propria sa viață sub semnul a ceea ce Lucian Blaga numea o *mare trecere*. Această trecere a cunoscut dintotdeauna trei etape distincte: nașterea sau intrarea în viață, viața de aici și viața de dincolo. În dorința de a ne apropia de simbolistica riturilor de trecere, am făcut, în partea introductivă a lucrării, anumite precizări cu privire la înțelegerea semnificației *ritului*.⁴ Potrivit acestei semnificații, *ritul este un act în jurul căruia se construiesc anumite secvențe, devenind o acțiune cu o funcționalitate bine marcată. Nu vom putea reduce un rit la un gest sau la un cuvânt, ci el va fi suma unor gesturi, obiecte, imagini, cuvinte care, influențate de context, primesc o valoare simbolică*.⁵

În funcție de natura cercetărilor care i-au fost consacrate, a școlilor de gândire care l-au analizat sau a disciplinelor care l-au studiat, conceptul general de *rit* și *riturile de trecere*, în mod special, au fost tratate în mod diferit. Cuvântul *rit* provine din rădăcina indo-europeană vedică *rta, arta*, care trimite la o ordine cosmică, o ordine a raporturilor dintre zei și oameni, dar și la o ordine umană. Cuvântul latinesc *ritus* denumește ceea ce este rânduit, ceea ce trebuie făcut.⁶ Dincolo de diferitele abordări ale acestui concept, merită subliniat faptul că obiceiurile ceremoniale legate de naștere, nuntă și moarte sunt rezultatul unui proces îndelungat și complex ce derivă din nevoia spirituală a omului primitiv de a-și reprezenta sacrul. *Încă de la apariția sa pe pământ, omul „a bănuț” existența unei ordini cosmice. Ritualurile nu făceau altceva decât să repete această ordine „făurită” de zei, aici pe pământ, ca o garanție a (re)stabilirii aceleiași ordini și aici, jos, admițând ideea că undeva, în illo tempore, omul a trăit sus, alături de divinități și a fost la fel ca ele, nemuritor*.⁷ Mircea Eliade consideră că *orice rit, orice mit, orice credință sau figură divină reflectă experiența sacrului, și prin urmare implică noțiunile de ființă, semnificație și adevăr*.⁸ Prin urmare, fiecare fapt folcloric, și, mai cu seamă, cele legate de

⁴ Potrivit lingvistului și semioticianului francez Emilé Benveniste, cuvântul *rit* derivă din latinesul *ritus*, care are sensul de *ordine prestabilită*. A se vedea sursa on-line: http://www.sociologia.uniroma1.it/users/studenti/Riassunti/Antropologia%20Culturale_Longo/Riti_e_rituali_contemporanei.doc. Dicționarul Explicativ al Limbii Române definește termenul ca: *rânduială tipizată și invariabilă*, conform *Dicționarului Explicativ al Limbii Române*, Academia Română Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan, Ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 929.

⁵ Delia Suiogian, *Simbolistica riturilor de trecere*, Editura Paideia, București, 2006, p. 169.

⁶ Ion Căliman, *Ceremonialul riturilor de trecere*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2011, p. 43, (ediție electronică).

⁷ *Ibidem*, p. 44.

⁸ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase. Vol. I. De la epoca de piatră la misterele din Eleusis*, Editura Universitas, Chișinău, 1992, p. 8.

riturile de trecere, capătă semnificație în măsura în care se îmbogățește simbolic, potrivit gândirii tradiționale, cu sensurile magico-religioase cu care țăranul român a știut să însoțească orice act, rit sau ritual performat în momentele esențiale ale vieții. Sensibilitatea țăranului român materializează astfel manifestările spiritului uman universal și le canalizează către nevoia de simbolizare mitico-religioasă a unei lumi care, în acest fel, se încarcă de sens.

Cu alte cuvinte, omul societăților tradiționale își așază idealul de umanitate pe un plan supraomenesc: *nu poți fi om împlinit decât după ce ai depășit și ai abolit într-un fel umanitatea naturală, pentru că inițierea se reduce în cele din urmă la o experiență paradoxală, supranaturală, a morții și a învierii, sau a unei a doua nașteri; riturile inițiatice cuprinzând încercări, moartea și învierea simbolică au fost întemeiate de către zei, Eroii civilizatori ori Strămoșii mitici; aceste rituri au, deci, o origine supraomenească și, împlinindu-le, neofitul imită un comportament supraomenesc, divin.*⁹

Riturile în cadrul cărora individul se transformă și depășește anumite etape și frontiere în viața sa comunitară sunt - potrivit lui Mircea Eliade - cele legate de naștere, copilărie, pubertate, logodnă, căsătorie, graviditate, paternitate, funeralii etc.¹⁰ Același autor consideră că ritualurile și simbolismele **trecerii** oglindesc o concepție specifică a existenței umane: *la naștere, omul nu este încă desăvârșit; el trebuie să se nască pentru a doua oară și ajunge să se îplinească trecând de la o stare imperfectă, embrionară, la starea desăvârșită de adult. Cu alte cuvinte, putem spune că existența umană atinge împlinirea în urma unui șir de rituri de trecere, adică de inițieri succesive.*¹¹ Sintetizând, puteam afirma că întreaga existență pământească a unui om solicită *escaladarea a trei piscuri obligatorii: nașterea, căsătoria și moartea.*¹² Succesul oricărui act ceremonial, deci și a riturilor de trecere, depinde de capacitatea actanților de a descoperi și de a înțelege existența umană și lumea în care trăim. Prin rit, omul se supune sensurilor profunde ale vieții și ale morții, pentru ca, mai apoi, să devină stăpân peste aceste înțelegeri și a se *umaniza* transformându-se din punct de vedere socio-cultural și îmbogățind civilizația umană cu noi adevăruri existențiale.

Cele trei momente de răscruce ale vieții, nașterea, nunta și înmormântarea, denumite generic *rituri de trecere* cunosc, potrivit teoriei exprimate în lucrarea lui Arnold Van Gennep

⁹ Mircea Eliade, *Sacral și Profanul*, traducere de Brândușa Prelipceanu, Editura Humanitas, București, 1995, p. 162.

¹⁰ *Ibidem*, p. 160.

¹¹ *Ibidem*, p. 156.

¹² Ion Ghinoiu, *Sărbători și obiceiuri românești*, Editura Elion, București, 2002, p. 114.

(1873-1957)¹³, apărută la Paris, în anul 1909, trei etape relativ distincte: *despărțirea de vechea stare, trecerea propriu-zisă și integrarea în noua stare*. Actele ceremoniale care însoțesc fiecare etapă sunt performate cu scopul inițierii și pregătirii individului pentru accesarea în noua stare. Trecerea propriu-zisă, de la un statut existențial la altul, se dovedește, de cele mai multe ori, anevoioasă, deoarece beneficiarul riturilor traversează o situație liminară, de *prag*, situată între cele două condiții existențiale. Acest fenomen este determinat de anularea identității individului care parcurge o călătorie de inițiere, accesarea la o nouă identitate producându-se abia în urma restabilirii echilibrului inițial, pierdut odată cu părăsirea statutului existențial anterior.

Sub raport semantic, conceptul de *rituri de trecere* se raportează, în comunitatea arhaică, la anumite acțiuni sau gesturi simbolice care pregătesc persoana pentru a evolua către o nouă stare, diferită, din punct de vedere calitativ, de cea anterioară. Potrivit autorului menționat, *viața individuală, oricare ar fi tipul de societate, constă din a trece succesiv de la o vârstă la alta și de la o ocupație la alta [...]. Însuși faptul de a trăi necesită pasaje succesive ale unei societăți speciale la alta și de la o stare socială la alta: viața individuală constă dintr-o succesiune de etape ale căror începuturi și finaluri formează ansambluri de același ordin: nașterea, pubertatea socială, căsătoria, paternitatea, propășirea clasei, specializarea ocupației, moartea. Și fiecareia dintre aceste ansambluri i se raportează ceremonii al căror obiect este identic: realizarea trecerii individului dintr-o situație determinată la o altă situație determinată. Obiectul fiind același, este absolut necesar ca mijloacele folosite pentru a-l atinge să fie, dacă nu identice în detaliu, cel puțin analoge, individul transformându-se după ce a străbătut mai multe etape și a depășit mai multe frontiere.*¹⁴

Fără îndoială, riturile de trecere joacă un rol important în viața omului religios. Toate popoarele practică ceremonii de trecere la naștere, la căsătorie ori la moarte și s-ar putea spune, că, în fiecare dintre aceste cazuri, este vorba tot de o inițiere, pentru că se petrece întotdeauna o schimbare radicală de regim ontologic și de statut social. Atunci când se naște, copilul nu are decât o existență fizică, nefiind încă recunoscut de familie și nici acceptat în societate. *Riturile îndeplinite îndată după naștere sunt acelea care îi dau nou-născutului statutul de viu propriu-zis; datorită acestor rituri, copilul este integrat în comunitatea celor vii. Și căsătoria este un prilej de trecere de la un grup socio-religios la altul. Tânărul căsătorit părăsește grupul*

¹³ Arnold van Gennep, *Riturile de trecere*, traducere de Lucia Berdan și Nora Vasilescu, Editura Polirom, Iași, 1996.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 16-17.

*celibatarilor pentru a lua parte de acum înainte la cel al capilor de familie. Orice căsătorie implică o tensiune și o primejdie, declanșează o criză; de aceea se face printr-un rit de trecere.*¹⁵

Riturile de trecere sunt mai complexe în cazul morții, care depășește parametrii unui simplu fenomen fiziologic, implicând *o schimbare de regim deopotrivă ontologic și social: răposatul trebuie să treacă prin anumite încercări de care depinde propria lui soartă dincolo de mormânt, dar trebuie în același timp să fie recunoscut și acceptat de comunitatea morților. La unele popoare, doar îngroparea rituală confirmă moartea, cel care nu este înmormântat după obicei nefiind socotit mort.*¹⁶

Sub influența creștinismului, riturile de trecere s-au îmbogățit cu semnificații noi, vechile practici păgâne fiind *înceștinate* și primind modificări de formă și, mai ales, de conținut.

Riturile de trecere la români, cu fastul ceremonial și poetic ce le caracterizează, au făcut obiectul multor studii științifice ale unor cunoscuți etnografi și folcloriști care, după modelul Alecsandri, au alcătuit ample culegeri de folclor din toate cele trei provincii românești.¹⁷ O mențiune deosebită se cuvine a fi făcută în cazul monumentalei trilogii a lui Simeon Florea Marian dedicate ciclului familial - *Nașterea* (1892), *Nunta* (1890) și *Înmormântarea* (1892) și publicate cu aproape două decenii înaintea operei lui Van Gennep, în care autorul român structurează ceremoniile specifice celor trei rituri de trecere pe etape distincte, precum: despărțirea de vechea stare, trecerea spre o nouă stare (calitate) existențială și integrarea în noua calitate sau stare.

Dată fiind importanța socială și sacralitatea cu care sunt investite, ceremoniile ce însoțesc marile momente de trecere – nașterea, nunta și înmormântarea – sunt practicate și astăzi cu sfințenie în satele de pădureni, constituind, pe bună dreptate, *infrastructura* culturală care stă la baza comunității. Putem afirma că prin întreg ceremonialul riturilor de trecere, pădurenii își consolidează legătura spirituală cu marea familie din care fac parte și reafirmă solidaritatea acestei comunități cu trecutul său istoric.

Ca orice creație socială, manifestările rituale ce însoțesc momentele importante ale existenței umane nu rămân încremenite în forme arhaice, ci se modifică în funcție de contextul spațio-temporal în care evoluează. Astfel, între satele pădurenești au apărut unele variații ale ceremonialului de naștere, nuntă sau înmormântare, ca urmare a interacțiunii cu elemente

¹⁵ Mircea Eliade, *Sacral și profanul...*, p. 160.

¹⁶ *Ibidem*, p. 160.

¹⁷ Poetul George Coșbuc valorifică bogatul patrimoniu al obiceiurilor legate de marile treceri ale existenței omenești în poezii precum : *Nunta Zamfirei*, *Moartea lui Fulger*, *Moartea lui Gelu*.

culturale noi, introduse, în special, în perioada modernă, datorită contactului cu civilizația urbană.

Prezentarea riturilor de trecere, așa cum se păstrează acestea într-una dintre zonele etno-folclorice considerate leagănul civilizației românești, ne va da posibilitatea de a privi experiența vieții și a morții nu doar ca pe o simplă narațiune, ci ca pe o oglindă în care se reflectă cea mai profundă și mai autentică manifestare culturală a poporului român.

2. Locul pădurenilor în contextul etnografic al județului Hunedoara

După ce am prezentat, fără pretenția de a fi epuizat subiectul, noțiunea și semnificația riturilor de trecere, partea introductivă continuă cu o scurtă prezentare a Ținutului Pădurenilor, din perspectivă istorică, geografică, a portului și a obiceiurilor cotidiene.

Județul Hunedoara este depozitarul unor bogate și variate tradiții etno-folclorice, beneficiind de o extraordinară zestre a obiceiurilor folclorice și religioase specifice celor trei momente esențiale din devenirea individuală și comunitară, fapt care îi conferă unicitate în spațiul românesc. Situat în partea central-vestică a țării, la confluența a patru drumuri: al Mureșului, al Banatului, al Olteniei și al Țării Crișurilor,¹⁸ județul Hunedoara cuprinde o bogată manifestare a riturilor și obiceiurilor populare ocazionate de cele trei momente esențiale ale devenirii inițiatice – nașterea, nunta și înmormântarea – prezente, și încă destul de bine reprezentate, în cele șase zone etnografice ale județului, respectiv: Ținutul Pădurenilor, Țara Zarandului, Munții Orăștiei, Valea Mureșului, Țara Hațegului și Valea Jiului.¹⁹

În contextul etnografic al județului Hunedoara, Ținutul Pădurenilor se individualizează prin originalitate și arhaism: *nicio altă regiune din țară nu ne poate da ceva mai mult și mai caracteristic sub aspectul etnografic ca regiunea locuită de acești fii ai munților și ai codrilor, atât de departe și atât de puțin alterați de civilizație.*²⁰ Cunoscuta cercetătoare în domeniul etnografiei și folclorului, Elena Secoșan, considera – pe drept cuvânt - că pădurenii Hunedoarei sunt o *comoară etnografică unică, o arhivă de documente vii, cu un trecut pe care nu am reușit*

¹⁸ *Județul Hunedoara: monografie*, colectiv coordonat de Ioan Sebastian Bara, Denisa Toma și Ioachim Lazăr, ediția a II-a, rev. și adăug., Editura Emia, Deva, 2012, vol. I, p. 9.

¹⁹ Ioan Sicoe, Nicu Jianu, *Județul Hunedoara, zonele etnografice*, Editat de Societatea Culturală Avram Iancu din România – Filiala Deva, Deva, 2008, p. 4.

²⁰ Octavian Floca și Victor Șuiaga, *Ghidul județului Hunedoara*, Tipografia Județeană, Deva, 1936, p. 253.

să îl dibuim în întregime,²¹ în timp ce Romulus Vuia considera locuitorii acestor meleaguri o minune etnografică.²²

3. Coordonate istorice ale zonei pădurenilor

Arealul etnografic studiat cuprinde dovezi materiale care atestă faptul că pe aceste meleaguri a existat activitate omenească încă din perioada preistorică. Se remarcă, în acest sens, trei peșteri situate în comuna Lelese: Peștera Cerișor, Peștera de la Căuce (sat Cerișor) și Peștera de la Runcu Mare, în care au fost găsite materiale arheologice (ceramică) care dovedesc existența unor așezări omenești încă din epoca neolitică.²³

Istoria bimilenară a acestor meleaguri se leagă de meșteșugul prelucrării metalelor, partea de est a Munților Poiana Ruscă aflându-se în aria principalelor centre dacice și romane: la poalele masivului, în depresiunea Hațegului, era așezată capitala Daciei Romane, Ulpia Traiana Sarmizegetusa.²⁴ Este cunoscut faptul că aurul și fierul erau metalele cele mai importante din economia dacică și în cea romană.²⁵ Cercetările istoricilor au scos la lumină faptul că minereul de fier necesar atelierelor de extras și prelucrat fier de la Sarmizegetusa ar fi provenit din zona Pădurenilor, în special de la Ghelari și Teliuc. Zăcămintele de minereu de fier din cele două localități menționate erau cele mai bogate în fier din întreaga regiune carpatică.²⁶

În urma cuceririi Provinciei Dacia de către romani, aceștia au preluat exploatarea bogățiilor subsolului, între care zăcămintul de fier ocupa un loc important. Din această cauză, zona Hunedoarei a trecut în proprietatea împăratului Romei, iar ca și o consecință firească și celelalte ținuturi primesc o puternică influență romană. *E posibil ca prin Ținutul Pădurenilor, pe valea Runcului și mai ales pe valea Cernei trecând prin Hunedoara, să fi existat un vechi drum pentru transportul fierului la atelierelor de la Sarmizegetusa.*²⁷ Inscricția descoperită la Ghelari, scrisă în limba latină: *natus ibi; ubi ferum nascitum* (în traducere: *născut acolo unde se naște*

²¹ Elena Secoșan, *Pădurenii Hunedoarei*, în rev. „Sargetia”, XVI-XVIII, Muzeul Județean Deva, 1982-1983, p. 66.

²² Teodor Onișor, *Romulus Vuia*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei” 1962-1964, Cluj, 1966, p. 270, apud Ioan Sebastian Bara, Denisa Toma, Ioachim Lazăr (coordonatori), *Județul Hunedoara, monografie*, vol. III (cultură și spiritualitate), Editura Emia, Deva, 2012, p. 353.

²³ S.A. Luca, C. Roman, M. Baicoană, *Materiale arheologice din peșteri ale județului Hunedoara*, apud R. Ișfănoni, *Op. cit.*, pp. 37-38.

²⁴ Alexandru Vlad, *Monografia comunei Ghelari*, Editura Emia, Deva, 2003, p. 18.

²⁵ În urma celor două războaie de cucerire a Daciei (101-102 și 105-106), o parte dintre daci s-au retras în munții învecinați, deci și în ținutul locuit astăzi de pădureni; putem considera că în acest areal s-a conservat până în perioada contemporană, datorită condițiilor de izolare naturală, o parte însemnată a manifestărilor prin care strămoșii noștri au înțeles să se raporteze la momentele de trecere ale existenței, fie că vorbim despre naștere, despre nuntă ori despre înmormântare.

²⁶ N. Chindler, S. Popa, *Contribuții la istoria metalurgiei feroase în împrejurimile Hunedoarei*, în „Metalurgia”, București, 1969, nr. 5, p. 21, apud Ișfănoni Rusalin, *Op. cit.*, p. 39.

²⁷ Neculai Chirica, Viorel Răceanu, *Sub cerul purpuriu al Hunedoarei – File din istoria de ieri și de azi a Municipiului Hunedoara*, fără editură, 1976, p. 31.

fierul), reprezintă un argument care demonstrează continuitatea exploatării și prelucrării fierului în acea zonă.²⁸ După retragerea stăpânirii romane (anul 271-272), activitățile întreprinse în exploatarea fierului s-au redus, dar nu au încetat, fiind practicate cu intermitențe de populația rămasă.²⁹ Primul document scris în care acești locuitori apar sub denumirea de *pădurenii* este un registru oficial (*urbariu*) din anii 1681-1682, realizat în limba maghiară. Cele 23 de sate ale pădurenilor reprezentau un capitol aparte în acest *urbariu*, cuprinse sub titlul de *Districtul Pădurenilor*.³⁰ Documentul menționat precizează existența, în Ținutul Pădurenilor, a nu mai puțin de cinci *mine de fier* (ateliere): Plosca, Baia Nouă, Toplița, Nădrab și Limpert, care își procurau materia primă dintr-o mină de fier situată lângă satul Ghelari.³¹ Prima atestare scrisă a unora dintre aceste așezări datează din 1297, și anume, într-un document în care satele Zlaști și Ruda sunt menționate ca supuse ale pârcălabului de Hunedoara. Alte localități sunt atestate documentar la date mai târzii: Cerișoara și Poienița Voinii (1380), Bunila (1418), Hășdău (1438), Dăbâca (1464), Cerbăl (1482), iar localitățile Cerișor, Feregi, Poienița Tomii, Runcu Mare, Socet, Sohodol, Vălar și Alun sunt amintite în documente oficiale în anul 1482, în timp ce în anul 1499 sunt atestate satele Runcul Mic și Ulm, iar în 1506 Poiana Răchițelii.³²

4. Coordonate geografice și de relief

Ținutul Pădurenilor reprezintă o zonă distinctă, omogenă și foarte bine conturată din punct de vedere geografic și etnografic. Unitatea socio-culturală a localităților a permis conservarea și perpetuarea acestei culturi arhaice până în zilele noastre. *Deși nu există nicio dată istorică despre unitatea teritorială a Țării Pădurenilor de pe cuprinsul județului Hunedoara, totuși această zonă are un caracter distinct, granițe clar delimitate și o puternică personalitate etnică diferențiată față de celelalte zone vecine, mai mult sau mai puțin îndepărtate.*³³

Ținutul Pădurenilor se întinde pe versantul estic al Munților Poiana Ruscă, între Valea Cernei și Valea Mureșului și cuprinde 40 de sate și cătune, dintre care 33 sunt așezate pe culmile

²⁸ Laurențiu Viscki, Ioan Jianu, *Poiana Ruscă: 220 (1954-1974)*, editată de Casa Județeană a Corpului Didactic Hunedoara și Întreprinderea Minieră Hunedoara, Deva, 1974, p. 15-16, apud Rusalini Ișfănoni, *Op. cit.*, p. 39.

²⁹ Rusalini Ișfănoni, *Op. cit.*, p. 40.

³⁰ David Prodan, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei*, studiu republicat în volumul *Din istoria metalurgiei hunedorene*, apărut sub îngrijirea lui Ioachim Lazăr și Dan Lazăr, cu sprijinul Societății Siderurgică S.A. Hunedoara, 1994, p. 119, apud Rusalini Ișfănoni, *Op. cit.*, p. 61.

³¹ Ioan Sebastian Bara, Denisa Toma, Ioachim Lazăr (coordonatori), *Județul Hunedoara, monografie*, vol. II, Casa de Editură Emia, Deva, 2012, p. 134.

³² Atanasie Bran, *Monografia județului Hunedoara*, Editura Matinal, Petroșani, 2001, p. 31.

³³ Gherghina Boda, *Informații de arhivă despre câteva localități pădurenești (sec. XX)*, în *Sargeția II (XXXVIII), serie nouă*, Editura Muzeului Civilizației Dacice și Romane Acta Musei Devensis, Deva, 2011, p. 459.

dealurilor netede și despădurite, între altitudinea de 600 m și 1.100 m, iar celelalte șapte, pe văile unor râuri: Cerna, Vălărița, Florese, Runcu și Zlaști. Locuitorii au fost numiți *pădurenii* de vecinii lor din Țara Hațegului și din celelalte zone limitrofe pentru faptul că întreg ținutul este înconjurat de păduri, nu poți ajunge aici, din orice parte ai veni, fără să traversezi o pădure.³⁴ Ținutul Pădurenilor reprezintă o unitate teritorială rurală compactă din punct de vedere geografic, fiind delimitat la nord de Valea Mureșului, la est de Valea Cernei și municipiul Hunedoara, la sud de Țara Hațegului, iar în partea de vest de Munții Poiana Ruscă.³⁵

Cea mai cunoscută delimitare etnografică a Ținutului Pădurenilor aparține etnografului Romulus Vuia, care, după o cercetare de jumătate secol, întocmește o hartă ce cuprinde cele 40 de localități considerate sate pădurenești: *sub denumirea de pădurenii, poporul înțelege regiunea estică a Poienii Ruscăi, de pe teritoriul Hunedoarei, cuprinsă între Valea Mureșului și Valea Cernei, cu o populație mai rară, izolată și deci foarte conservativă.*³⁶ Identificarea așezărilor pădurenești făcută de Romulus Vuia este susținută și de etnograful hunedorean Rusalin Ișfănoni, cu mențiunea că acesta din urmă nu consideră, în urma analizei proprii realizate în anii 1970-1990, satele din zona de nord (Strigoanea, Stăncești, Ohaba, Rădulești și Făgețel) incluse de Romulus Vuia în Ținutul Pădurenilor, ca făcând parte din această zonă etnografică.³⁷

Potrivit actualei împărțiri administrativ-teritoriale, Ținutul Pădurenilor cuprinde următoarele localități: comuna **Bătrâna** (satele Fața-Roșie, Piatra, Rachițaua, Bătrâna), comuna **Bunila** (satele Bunila, Alun, Cernișoara, Florese, Poienița Voinii, Vadu Dobrii), comuna **Cerbăl** (satele Arănieș, Feregi, Merișoru de Munte, Poiana Rachițelii, Poienița Tomii, Socet, Ulm), comuna **Ghelari** (satele Govăjdia, Plop, Ruda), comuna **Lelese** (satele Cerișor, Runcu Mare și Sohodol), comuna **Lunca Cernii de Jos** (satele Fântâna, Gura Bordului, Lunca Cernii de Sus, Meria, Negoiu, Valea Babii și Ciumița), comuna **Toplița** (satele Dăbâca, Dealu Mic, Goleș, Hășdău, Mosoru, Vălări).³⁸

Partea introductivă a tezei se încheie cu o prezentare a peisajului natural, a așezărilor pădurenilor, a casei tradiționale, a bucătăriei pădurenești, a îndeletnicirilor și a portului tradițional specific pădurenilor. Poziția geografică a așezării pădurenilor le-a permis, secole de-a

³⁴ Ioan Sebastian Bara, Denisa Toma, Ioachim Lazăr (coordonatori), *Județul Hunedoara, monografie*, vol. III (cultură și spiritualitate), Casa de editură Emia, Deva, 2012, p. 354.

³⁵ Toponimia masivului muntos este de origine latină și derivă din *Poiana Rustică*, cuvântul *rustică* era în uz pentru desemnarea așezărilor izolate din afara centrului urban Sarmizegetusa. A se vedea sursa on-line: <http://www.toplita-hunedoara.ro/localizare/localizare.htm>.

³⁶ Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, vol. II, Editura Minerva, București, 1980, p. 401, apud Rusalin Ișfănoni, *Op. cit.*, pp. 57-58.

³⁷ Rusalin Ișfănoni, *Op. cit.*, p. 60.

³⁸ Vezi Rozalia Pistori, *Op. cit.*, pp. 201-211.

rândul, o izolare parțială față de influențele externe mai târzii, păstrarea unor elemente lingvistice originale și o anumită originalitate a portului popular.

Expunerea, în capitolele următoare, a manifestărilor specifice pădurenilor în cele trei mari momente ale trecerii omului prin viață – nașterea, nunta și înmormântarea – va deschide o fereastră spre trecutul unui neam pentru care experiența vieții și a morții era plină de semnificație, iar omul regăsea, în practicarea riturilor specifice diferitelor momente ale vieții, răspunsuri la toate marile întrebări existențiale.

CAPITOLUL I

DRUMUL CĂTRE *LUMEA ALBĂ* SAU NAȘTEREA CA RIT DE TRECERE ÎN SATUL TRADIȚIONAL PĂDURENESC

1.1. Rituri legate de naștere

Sucesiunea de rituri practicate la naștere urmărește integrarea în comunitatea celor vii prin trecerea de la nașterea biologică la cea socială (exprimată prin integrarea familială și comunitară), pornind de la premisa conform căreia *atunci când se naște, copilul nu are decât o existență fizică, nefiind încă recunoscut de familie, nici primit de societate.*³⁹ Această etapă de integrare socială parcursă prin rituri și ceremonii specifice cere participarea tuturor membrilor comunității, fiecare dintre aceștia asumându-și un rol bine definit.

1.2. Evoluție și devenire în cadrul ritului nașterii la pădureni

Ca rit de trecere, nașterea reprezintă rezultatul practicilor de fertilitate și fecunditate specifice perioadei matrimoniale, între cele două rituri de trecere (nașterea și nunta) existând o subtilă interdependență. Dacă în perioada sarcinii se poate vorbi despre existența unei legături indisolubile între femeia însărcinată și făt (riturile aplicate unuia afectându-l și pe celălalt), nașterea propriu-zisă, conduce la o diferențiere a riturilor, care sunt centrate fie asupra mamei, fie asupra copilului, nemaexistând între acestea o dependență totală și categorică.⁴⁰

1.3. Rituri de anticipație (preliminare)

În satul tradițional pădurenesc, riturile de anticipație a nașterii cuprind mai multe aspecte legate de fecunditate și asigurare a sarcinii, de finalizare a sarcinii (naștere ușoară), dar și de inversare a infertilității în cazul femeii sterile, în anumite situații. La pădureni, nu putem vorbi de existența unor obiecte sau rituri de anticipație cu valențe fertilizante⁴¹, ci mai degrabă de o anumită presiune psihică exercitată de către comunitate asupra tinerilor căsătoriți și chiar asupra

³⁹ Mircea Eliade, *Sacral și profanul...*, p. 160.

⁴⁰ Chiselev Alexandru, *Nașterea ca rit de trecere în cultura tradițională*, pe <http://www.e-antrOpolog.ro>, p. 1.

⁴¹ Deși în cazuri-limită, în care natalitatea scădea îngrijorător în comunitățile oricum destul de reduse numeric, pădurecele practica un ritual de fertilitate denumit *cămașa ciумii*, despre care vom vorbi în cadrul subcapitolului *Practici magice de asigurare a fertilității*.

persoanelor necăsătorite, dar care depășeau vârsta obișnuită pentru acest eveniment. Aceste presiuni se concretizau prin întrebări adresate tinerilor căsătoriți cu privire la momentul în care vor deveni părinți, mai ales în cazul în care treceau câțiva ani fără ca aceștia să fi dat naștere unor urmași.

1.4. Rituri specifice sarcinii (preliminare)

În perioada sarcinii, pădurencele respectă o serie de interdicții în a îndeplini anumite activități sau de a evita anumite situații (pe care le putem aprecia ca fiind rituri de protecție prenatală a copilului) și practică anumite rituri de stabilire a sexului copilului, a trăsăturilor fizice și morale ale acestuia ori de asigurare a unei nașteri ușoare. Sarcina în sine reprezenta o stare sensibilă, despre care se cădea a se vorbi cu discreție, doar cei din familie având acces la informații privind starea femeii, despre care se folosea o terminologie eufemistică, spunându-se că este *greoanie* (*grea*). Interdicțiile primare sunt cele legate de legitimitatea și temporalitatea actului conceperii copilului, văzut ca act de creație ce impunea un anumit aspect sacru. Din acest punct de vedere, se respectau cu strictețe prevederile moralei creștine în ceea ce privește conceperea copilului: erau evitate relațiile sexuale în perioadele de post, în zilele de praznic, dar, mai ales, în afara căsătoriei sau între rude (păcatul incestului).⁴² Nerespectarea acestor prescripții religioase puteau atrage mânia lui Dumnezeu asupra familiei și, implicit, nașterea unui copil marcat de neputințe fizice (beteșuguri) sau psihice.⁴³

O altă categorie este cea a interdicțiilor alimentare, care se bazează pe principiul transferului anumitor caracteristici ale alimentelor asupra viitorului copil. Astfel, era interzis femeii însărcinate consumul anumitor fructe îngemănate (de exemplu prunele sau cireșele *gemene* – pentru a nu da naștere la copii gemeni), era interzis să mănânce alimente *de pe cușit* (în caz contrar putând să facă bube la gură) sau să consume băuturi alcoolice. Restricțiile și prohibițiile legate de îndeplinirea anumitor activități (în special munci fizice) sau participarea la anumite evenimente se datorează fie dorinței de asigurare a sarcinii sau din concepții legate de impuritatea acestei perioade.

Un alt grup de rituri preliminare este cel legat de anticipația și determinarea sexului copilului ori a calităților sale fizice și morale, pornind de la modificările fiziologice pe care

⁴² Informator preot Miron Stencoane, de 82 de ani, din satul Alun (informații culese în 2012).

⁴³ Informator Domnica Lăcătuș, Ciupláz, 92 ani, 2 clase (informații culese în 2012).

femeia le resimte în timpul sarcinii. În satele din Ținutul Pădurenilor, cea mai utilizată metodă de determinare a sexului copilului era prima mișcare a fetusului: dacă mama simțea această mișcare în partea dreaptă a abdomenului, copilul care se va naște va fi băiat, în caz contrar va fi fată.⁴⁴

I.5. Rituri legate de nașterea propriu – zisă (liminare)

În general riturile de naștere se practică pentru asigurarea unei nașteri ușoare, incluzându-le și pe cele de alinare a durerilor nașterii. Datorită faptului că femeile pădurence munceau până în momentul premergător nașterii, de obicei nașterea decurgea simplu, fără complicații. În cazul în care travaliul dura mai mult, se foloseau diferite metode de ușurare a nașterii: *mama era pusă să inhaleze aburi (vapori) din flori de fân, uscate, adunate din podul șurii într-un vas cu apă, după care se înroșea un fier și se introducea în vasul respectiv. Femeia stătea cu capul deasupra vasului și inhala aburii.*⁴⁵

În momentul nașterii, un rol foarte important îl juca moașa⁴⁶, care, la pădureni, se păstra *pe familie și pe neam*. În cazul în care moașa era foarte bătrână sau bolnavă și nu își mai putea îndeplini rolul ritual, se alegea o moașă provenită, pe cât posibil, tot din familia precedentei moașe.⁴⁷ Dat fiind rolul pe care îl deține în contextul nașterii, moașa nu era aleasă la întâmplare, ci făcea parte dintre femeile cu un anume prestigiu social, probitate morală și, nu în ultimul rând, calități ce țin de îndemânare și hărnicie.⁴⁸ Relația moașă de neam-copil-mamă, care funcționează ca o relație de rudenie de un tip deosebit, a fost întărită, consacrată prin anumite rituri și ceremonii și este reflectată în terminologia și apelativele folosite de cele trei personaje: moașa o numește pe femeia moșită *nepoată*, iar pe copil - *nepot*. La pădureni, de regulă, se opta pentru moașă de neam a familiei mamei în cazul în care aceasta era măritată în casă, iar soțul era ginere, în timp ce, în cazul în care mama era noră, se apela la moașa de neam a soțului.⁴⁹

⁴⁴ Informator Domnica Lăcătuș, de 92 de ani, din satul Ciuplăz, două clase (informații culese în 2012).

⁴⁵ Informator Maria Lăcătuș, Cerbăl, (născută în 1934), 4 clase, citată de Rusalin Ișfănoni, *Op. cit.*, p. 172.

⁴⁶ Cuvântul *moașă* a fost atestat pentru prima dată în anul 1480, într-un text slavon, cu sensul de *bunică*. A se vedea Valeriu Bălțeanu, *Dicționar de magie populară românească*, Editura Paideia, București, 2003, p. 190.

⁴⁷ Informator Aurelia Costa, de 73 de ani, din satul Găunoasa (azi Dumbrava), 8 clase (informații culese în 2012).

⁴⁸ La pădureni, prestigiul moașei este aproape similar cu cel al nașei: *pe lângă prestigiul moral și social obținut de familiile moșilor și nănașilor, acestea aveau și anumite avantaje materiale. Atunci când familia moașei sau nănașei făcea clacă la tors ori la țesut, iarna, sau la coasă și secerat, vara, ori la diferite construcții și gospodărie, la aceste munci participau, în primul rând, nepoatele și nepoții, eventual finele și finii, în funcție de specificul muncii.* Ion Căliman, *Op. cit.*, p. 90.

⁴⁹ Informator Aurelia Costa, de 73 de ani, din satul Găunoasa (azi Dumbrava), 8 clase (informații culese în 2012).

Moașei îi revine rolul de a scălda în mod ritual nou-născutul, apa de la prima scaldă fiind aruncată în loc curat, pe unde nu treceau animale (ca să nu se umple copilul de bube).

Tot între riturile liminare putem menționa și punerea numelui copilului, moment prin care acesta era integrat în familie și în neam și căpăta un patron spiritual (un sfânt ocrotitor ales din calendarul ortodox, în general, în funcție de data nașterii).

Capitolul dedicat nașterii continuă cu prezentarea câtorva *rituri (postliminare) legate de placentă, element de legătură între mamă și făt, ca apotropeu și ca element cu valențe fertilizante*⁵⁰ și *cordonul ombilical*.

La pădurenii, există un rit funerar asociat placentei: îngroparea acesteia ca mijloc de stopare **definitivă** a viitoarelor nașteri. Îngroparea placentei constituie atât un ritual funerar de separare (a copilului de existența anterioară), dar și unul de integrare (prin legarea copilului de cămin sau ogor și alte spații dedicate acestei înhumării). În cadrul acestui ritual, placenta - asociată cu fertilitatea, ca expresie a esenței și fragilității feminine - se îngropa într-un loc curat, mai puțin accesibil (*neumblat*).⁵¹

O altă categorie de rituri postliminare o constituie riturile specifice perioadei dintre nașterea biologică și Botez (nașterea spirituală), perioadă considerată vulnerabilă ce presupune serie de rituri de protecție izvorâte din nevoia de protejare a mamei și a nou-născutului.

Riturile de protecție specifice acestei perioade utilizează, fie obiecte apotropaice (amulete și talismane, plante magice, obiecte sacre), fie anumite acte magice de tipul descântecelor (de deochi și alte boli, de sperietură etc.), toate având scopul de a asigura tinerei mame și noului-născut un anumit grad de siguranță în raport cu forțele demonice care ar periclita integrarea acestora în comunitate. Unele dintre aceste interdicții aveau un caracter practic, izvorât din necesitatea asigurării condițiilor pentru refacerea fiziologică a mamei (nu avea voie să ridice greutate sau să practice munci grele) ori garantarea protecției copilului, care nu avea voie să fie lăsat singur în casă.

În contextul riturilor postliminare am considerat necesar să fac referire la credința pădurenilor în destin și la practica ursitului. Credința pădurenilor în **ursitoare**⁵², în puterea

⁵⁰ Mercia MacDermott, *Bulgarian folk customs*, Editura Jessica Kingsley Publishers Ltd., London, 1998, p. 79, apud Chiselev Alexandru, *Nașterea ca rit de trecere în cultura tradițională...*, p. 10.

⁵¹ Informator Maria Stănilă, de 86 de ani, din satul Merișoru de Munte – comuna Cerbăl, neșcolarizată (informații culese în anul 2013).

⁵² **Ursitoarele** sunt considerate *reprezentări mitice feminine care ursesc copiii la naștere*. *Ursita* este un *dat*, un *înscriș sacru* de la care omul nu se poate abate. Ion Ghinoiu, *Panteonul românesc. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 200.

acestora de a croi soarta fiecărui om,⁵³ a fost și mai este încă răspândită și înrădăcinată în Ținutul Pădurenilor, ea fiind moștenită de la strămoșii geto-daci.⁵⁴ Acestea sunt trei așa-numite *zâne* care vin în nopțile fără soț (a treia, a cincea ori a șaptea) din prima săptămână de viață a copilului nou-născut și îi *menesc soarta*.⁵⁵ Potrivit cercetătorului Marcel Lapteș, *masa ursitoarelor la pădureni a rămas în spațiul hunedorean singurul obicei al nașterii, ca fapt viu, perpetuat de la o generație la alta și prezent aproape în aceeași formă ritualică de-a lungul timpului*.⁵⁶

Un subcapitol special a fost dedicat *riturilor postliminare de integrare ale mamei și copilului*, rituri ce culminează cu Taina Botezului – ritual creștin ce are o semnificație ambivalentă: este un rit de separare de lumea profană (omul cel vechi, supus păcatului)⁵⁷, dar și un rit de integrare în comunitate și în credința creștină. Taina Botezului (*ușa de intrare în Biserică*, potrivit teologiei ortodoxe)⁵⁸ rămâne, cu siguranță, cea mai importantă etapă a integrării noului membru în comunitatea ecleziastică și în comunitatea satului. Prin Botez, copilul se purifică de păcatul strămoșesc *prin apă și prin Duh*,⁵⁹ îmbracă haina imaculată a neofitului (*crijma*), despărțindu-se de starea impură anterioară (prin lepădările sau exorcismele nașilor și tunderea rituală), primește Taina Mirungerii, cea dintâi Împărtășanie și este îmbisericit.⁶⁰

În contextul Botezului – care fost analizat din punct de vedere al simbolismului momentelor liturgice semnificative – am subliniat importanța spirituală și socială a nașilor de botez. Dat fiind rolul pe care îl îndeplinea în satul tradițional, nașul de Botez reprezintă o adevărată instituție, *activă pe întreg cursul vieții omului*,⁶¹ relația copilului cu nașii și cu moșii fiind foarte puternică și presupunând obligații reciproce pe tot parcursul vieții.

⁵³ *Drumul nostru prin viață nu nu-i croim noi așa cum am vrea, ci urmăm o soartă care ne e trasă încă de la naștere și de la care nu ne putem abate. Ele ne ursesc cât voi trăi, iar noi, ca niște orbi, mergem pe drumul pe care ele ni l-au ursit.* Marcel Olinescu, *Mitologia românească*, ediție critică și prefață de I. Opreașan, Editura Saeculum Visual, București, 2008, p. 182.

⁵⁴ Marcel Lapteș, *Taina ursitoarelor*, Editura Corvin, Deva, 2013, p. 114.

⁵⁵ *Romanii aveau, ca și românii de azi, trei zâne de naștere, pe care le numeau, în genere Parcae, (...) care vin la cel născut și anunță soarta, întâia și a doua hotărându-i bine, iar a treia, de regulă, o moarte curândă – cf. Simeon Florea Marian, Op. cit., p. 123. A se vedea și Clara Gibson, Cum să citim simbolurile – Introducere în semnificație simbolurilor în artă, Editura Litera, București, 2010, p. 43.*

⁵⁶ Marcel Lapteș, *Op. cit.*, p. 156.

⁵⁷ *Au nu nu știți că toți câți în Hristos Iisus ne-am botezat, într-o moarte Lui ne-am botezat? Deci ne-am îngropat cu El, în moarte, prin botez, pentru ca, precum Hristos a înviat din morți, prin slava Tatălui, așa să umblăm și noi într-o înnoirea vieții.* A se vedea *Epistola către Romani*, cap. VI, versetele 3-4.

⁵⁸ Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, p. 40.

⁵⁹ *Evanghelia după Ioan III, 5.* (citatele biblice au fost reproduse în cuprinsul prezentei lucrări au fost preluate din *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006).

⁶⁰ Ene Braniște, *Liturgica Specială pentru facultățile de teologie*, Editura Lumea Credinței, București, 2005, pp. 290-293.

⁶¹ Ernest Bernea, *Sociologie și etnografie românească. Ordinea spirituală*, text ales și stabilit de Rodica Pandele, Editura Vremea, București, 2009, p. 63.

Capitolul dedicat nașterii se încheie cu o scurtă prezentare a unor *practici magice de asigurare a fertilității*, cu un subcapitol dedicat *denominațiunii la sfârșitul secolului al XIX-lea* (numele de botez specifice pădurenilor din două sate situate la extremitățile geografice ale Ținutului – Bătrâna și Găunoasa - fiind preluate din arhivele județului Hunedoara) și cu aprecieri asupra *cântecului de leagăn* – poem liric popular ce exprimă legătura sufletească unică dintre mamă și copil.

CAPITOLUL II

NUNTA – ZORII UNUI NOU ÎNCEPUT

Nunta reprezintă o mare manifestare spectaculară de o importanță covârșitoare în comunitatea satului tradițional pădurenesc, fiind *cel mai mare și mai mobil ritual popular*.⁶² Cu o cronologie riguroasă a momentelor, păstrând un întreg alai de datini și obiceiuri, nunta este o *trecere*, un prag în ciclul vieții țaranului. Poate, nicăieri, în nicio zonă etnofolclorică a Hunedoarei, nunta țărănească, nu are o încărcătură ritualică atât de profundă, dar în același timp atât de pitorească, ca în Ținutul Pădurenilor, zonă etnografică în care nunta este și astăzi privită ca o sărbătoare a obștii, care implică, cel puțin în cazul satelor mai reduse ca număr de locuitori, întreaga comunitate. *Această adunare de lume multă face din căsătorie și nuntă o manifestare de un pronunțat caracter social, peste care se așază acte rituale pentru a le da o mai mare adâncime și durabilitate*.⁶³

Și în cazul pădurenilor, nunta tradițională respectă cele trei etape importante: *riturile preliminare* cuprindeau: peșitul, tocmeala pentru zestre, stabilirea datei de nuntă, chemarea membrilor comunității la ceremonial, pregătirea costumelor ceremoniale de nuntă, alegerea persoanelor cu rol ceremonial, pregătirea spațiului de nuntă, pregătirea colacilor, despărțirea mirilor de junie. În cadrul *riturilor liminare* regăsim: gătitul mirilor, oferirea darurilor, schimburile rituale, înveșmântarea mirilor, cununia religioasă, masa mică (la casa miresei), împărțirea darurilor, hora, scoaterea zestrei, despărțirea miresei de casa părintească, ducerea mirilor și întâmpinarea la casa mirelui, masa mare etc. Cele mai importante momente *postliminare* sunt legate de participarea noii familii la jocul duminical, la nedei și la alte evenimente din viața comunității.

Rituri preliminare. Pentru a înțelege contextul și dinamica riturilor preliminare privind căsătoria, trebuie să coborâm cu analiza acestora până în zona instituțiilor premaritale ale satului tradițional, unde manifestări precum nedeile, horele (jocurile) duminicale, șezătoarea, culesul recoltei, sărbătorile pascale, întâlnirea la șezători și clăci ori la sărbătorile păstorești, târgurile, obiceiul colindatului sau Sânvăsâiul constituiau tot atâtea momente pentru înfiriparea unor legături de dragoste între tineri, urmate adeseori de nuntă. Unirea tinerilor în ceremonialul nunții nu se făcea la întâmplare: familia orienta tinerii explicându-le importanța evenimentului,

⁶² Nicolae Băieșu și colectivul, *Folclor din Țara Fagilor*, Editura Hyperion, Chișinău, 1993, p. 148.

⁶³ Ernest Bernea, *Op.cit.*, pp. 47-48.

pregătindu-i psihologic pentru marele eveniment al întemeierii viitoarei familii. Odată cu maturizarea fizică și psihică a tinerilor, părinții le creau ocazii de cunoaștere și împrietenire cu prilejul manifestărilor colective din viața satului.

În cadrul subcapitolului dedicat *riturilor preliminare*, am tratat obiceiurile specifice pădurenilor: peșitul, tocmeala pentru zestre, stabilirea datei nunții, chemarea membrilor comunității la ceremonial, pregătirea costumelor ceremoniale de nuntă, alegerea persoanelor cu rol ceremonial, pregătirea spațiului de nuntă, pregătirea ciuhei.

Nunta pădurenească cuprinde manifestări complexe: muzică, dans, poezie, teatru și un impresionant număr de acte rituale și obiecte de recuzită, toate cu rosturi bine știute cândva. Am putea spune că nunta tradițională pădurenească era o suită de ritualuri care se desfășurau trei zile la rând, începând duminica și terminând miercuri dimineața. În mentalitatea pădurenilor, nunta, căreia ei îi spun *uspăț*,⁶⁴ era cea care consacra căsătoria celor doi tineri în fața comunității, dându-i-se o importanță mai mare decât actelor oficiate în fața instanțelor civilă și religioasă, la primărie și la biserică.

Dintre *riturile liminare*, am prezentat *înveșmântarea miresei*, *plecarea după nași*, *plecarea după mireasă*, *pedicile rituale*, *cerutul miresei*, *cununia civilă și religioasă*, *ospățul*.

În privința *rituri postliminare* nunții, am menționat faptul că, prin vizitele pe care noii căsătoriți le făceau după nuntă la rudele mirelui ori ale miresei, precum și participarea acestora ca *familie* la jocurile duminicale, la nedei ori la alte evenimente majore din viața comunității, de bucurie sau tristețe, tânăra familie se integra în marea familie rurală și primea recunoașterea acesteia.

În linii mari, nunta pădurenească tradițională se desfășura după un scenariu asemănător nunții transilvănene, care la rândul ei se integrează în scenariul nunții românești. Totuși, nunta pădurenească prezintă și câteva particularități care o deosebesc de nunțile din zonele etnografice vecine. Enumerăm câteva dintre aceste particularități: însemnul principal de nuntă la pădureni era pomul cu mere, un cadru în formă de cerc împodobit cu mere roșii, care, mai demult, era o creangă de măr cu trei ramuri pe care erau introduse mai multe mere, în celelalte zone etnografice românești, însemnul general de nuntă îl constituie fie bradul, fie steagul; și masa principală a nunții care se desfășura, atât la casa miresei în prima zi a nunții, cât și la casa

⁶⁴ Informator Măgher Viorica, de 83 de ani, din satul Poiana Răchițelii, comuna Cerbăl, două clase, (informații culese în anul 2013).

mirelui, a doua zi, și consta în hrană rece, bucatele fiind aduse de nuntași în coșuri purtate pe cap de către femei, drept cadou pentru **mireasă** și mire, deși le mâncau împreună cu toți nuntașii.

Data fiind importanța nunții, nu doar din punct de vedere social, ci și religios, am prezentat, într-un subcapitol special, *Taina Căsătoriei ca ritual creștin de integrare în comunitatea ecleziastică*. Primind **Taina** Nunții, tânăra familie de pădureni participa la cel mai profund rit de integrare: dacă prin Botez fiecare dintre cei doi miri s-a integrat în marea familie a Bisericii, ca și trup mistic al lui Hristos, prin Căsătorie, cei doi devin un singur trup⁶⁵ și se integrează ca entitate spirituală nouă – *ecclesia domestica* – în marea familie creștină a Bisericii.

⁶⁵ *De aceea va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa și se va uni cu femeia sa, și vor fi amândoi un trup.* (Facerea, II, 24)

CAPITOLUL III. ÎNMORMÂNTAREA SAU MAREA TRECERE

Marea trecere la români sau concepția țaranului român despre moarte

Este îndeobște cunoscută marea importanță pe care o reprezintă ceremonialul de înmormântare la toate popoarele, din acest ceremonial desprinzându-se o anumită concepție despre viață și lume, cu un accent deosebit pe cultul strămoșilor. Dragostea pentru cei decedați, legătura sufletească a celor aflați în viață cu cei plecați din mijlocul lor, care se manifestă prin acte de cinstire a celor morți, a dat naștere unui cult cu bogate și multiple manifestări rituale. Nimic nu este mai sacru în mentalul colectiv decât cultul morților, nimic nu se conservă cu mai mare fidelitate peste veacuri ca riturile funerare, dintre manifestările populare tradiționale, cele legate de moarte fiind, de departe, printre cele mai bine păstrate. Potrivit lui Mircea Eliade, transformarea morții în rit de trecere ilustrează strădania omului de a învinge acest fenomen ce depășește granițele naturalului. Pentru omul societăților tradiționale, *moartea ajunge să fie socotită suprema inițiere și începutul unei noi existențe spirituale.*⁶⁶ Aceeași viziune asupra morții percepută ca prag ontologic către o nouă lume este împărtășită și de Ernest Bernea: *țaranul român din satul vechi tradițional vede în moarte un fel de continuitate a celor de aici, dar nu o continuitate evolutivă, ci una de salt calitativ. Prin moarte, omul nu dispare decât lumii noastre, dar nu existenței integrale, viața continuând în alt mod și pe alt plan.*⁶⁷

Creațiile folclorice funebre românești confirmă originea precreștină a unor practici străvechi și atestă continuitatea elementelor geto-dacice și daco-romane în cultura poporului român, individualizând folclorul autohton în raport cu folclorul actual al altor popoare europene, unde nu există un cult al morților atât de bine reprezentat.⁶⁸

În cadrul obiceiului înmormântării, la pădurenii Hunedoarei, se disting mai multe categorii de rituri, pe care le-am grupat, pentru o mai bună prezentare sistematică, folosind, ca și în cazul celorlalte rituri de trecere, metoda consacrată de Van Gennep, după cum urmează:

Rituri de trecere preliminare ce cuprind semnele prevestitoare ale morții și pregătirea spirituală a omului pentru *marea trecere*;

⁶⁶ M. Eliade, *Sacrul...*, p. 61.

⁶⁷ Ernest Bernea, *Civilizația română...*, p. 49.

⁶⁸ *Obiceiurile de înmormântare fac parte din fondul cel mai stabil al valorilor documentare și estetice, cu profunde semnificații în ceea ce privește profilul spiritual și specificul etnic.* - Oprea Gheorghe, Larisa Agapie, *Folclorul muzical românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983, p. 237.

Rituri de trecere liminare legate de desfășurarea propriu-zisă a întregului ceremonial funebru din momentul morții și până la momentul îngropării;

Rituri ale trecerii postliminare și rituri apotropaice - de integrare în lumea morților și rituri menite să apere mortul de toți dușmanii ce i se pot ivi în cale, atât cât ține marea lui trecere până la locul destinat și să protejeze comunitatea de relele pe care le-ar putea pricinui decedatul prin revenirea sa, mai ales sub formă de strigoi.

Un subcapitol special am dedicat, în contextul riturilor de înmormântare, *priveghiului și jocurilor de priveghi*. Priveghiul sau păzirea rituală a mortului trebuie văzut ca secvență de sine stătătoare în cadrul ritualului înmormântării. Potrivit definiției de dicționar, **priveghiul** denumea acțiunea de a priveghea (latinescul *pervigilium* – *veghere de noapte*),⁶⁹ care înseamnă a păzi ceva, a fi cu băgare de seamă.⁷⁰ Corpul fiecărui om care a decedat din cauze naturale stă, de regulă, trei zile și două nopți neînsmormântat. Astfel, în aceste două nopți se practică, în toate zonele locuite de români, așa-numitul *priveghi*, la care se aduna întreaga comunitate sătească, bărbați și femei, tineri și bătrâni, prietenii și rudele decedatului.

În colectivitățile tradiționale, moartea cuiva era un eveniment care îi privea pe toți, motiv pentru care la pregătirea înmormântării, și, implicit, la cele trei zile de priveghi participa întreaga colectivitate ca formă de solidaritate cu familia greu încercată de pierderea unui apropiat. Alături de celelalte elemente ale ceremonialului înmormântării, priveghiul denotă unitatea celor vii cu cei morți, și stă mărturie a trăinicieii și solidității sistemului de relații de rudenie din societatea tradițională românească.⁷¹ În cadrul priveghiului, păstrat în satele pădurenești după rânduiala tradițională, cei veniți să privegheze mortul dansează, fac jocuri cu măști, joacă jocuri distractive, spun basme, joacă jocuri de cărți, mănâncă, beau și discuta despre treburile curente ale oamenilor și ale comunității. La priveghi, se petrece deci, într-un anumit fel, iar rostul acestei petreceri este nu numai să alunge somnul celor veniți să privegheze, ci și să marcheze, în cadrul ceremonialului de trecere, momentul despărțirii de cel mort, fiind o ultimă petrecere a celor vii împreună cu cel mort.

Capitolul se încheie cu o prezentare a repertoriului funebru (*cântece și bocete*), precum și a unor obiceiuri specifice zonei pădurenilor: *cântecul zorilor și cântecul bradului*.

⁶⁹ Conform Gh. Guțu, *Dicționar Latin-Român*, ediție revăzută și completată, Editura Științifică, București, 1993, p. 304.

⁷⁰ **priveghi**, -uri, s.n. – 1. *Veghere a unui mort, noaptea, înainte de înmormântare*. A se vedea *Dicționarul explicativ al limbii române*, editat de Academia Română – Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 852.

⁷¹ Sursă on line: <http://www.crestinortodox.ro/datini-obiceiuri-superstitii/traditii-obiceiuri-moarte-96915.html>

În comparație cu repertoriul nupțial, cel funebru apare mult mai unitar și mai arhaic în structura sa rituală, folclorul românesc păstrând o seamă de cântece funebre de o vechime apreciabilă, precreștină, fiind, după părerea lui C. Brăiloiu, poate cele mai arhaice din literatura noastră populară.⁷²

⁷² Ovidiu Bârlea, *Folclorul românesc I. Momente și sinteze*, Editura Minerva, București, 1981, p. 447.

CONCLUZII

Probabil că nimic nu definește mai bine esența spirituală profundă a neamului românesc ca străvechile noastre tradiții și obiceiuri păstrate cu sfințenie peste generații. Din contextul multiplelor obiceiuri populare care *rup* curgerea liniară a timpului și îl pun pe om în contact cu realități spirituale meta-istorice, obiceiurile legate de naștere, nuntă și înmormântare sunt, în opinia mea, elementele care definesc cel mai bine, prin vechimea, complexitatea și continuitatea lor în timp, ethosul popular românesc.

Locuitorii satului tradițional pădurenesc trăiau în strânsă comuniune cu natura, într-o lume sacră, în care își desfășurau existența după tradiții ancestrale și ritualuri care dădeau sens și înțeles oricărei etape a vieții. Mircea Eliade spune că riturile de trecere *oglinesc o concepție specifică a existenței umane: la naștere, omul nu este încă desăvârșit; el trebuie să se nască pentru a doua oară și ajunge să se împlinească trecând de la o stare imperfectă, embrionară, la starea desăvârșită, de adult. Cu alte cuvinte, putem spune că existența umană atinge împlinirea în urma unui șir de rituri de trecere, adică de inițieri succesive.*⁷³

Pentru pădurenii Hunedoarei, accesarea la o etapă existențială superioară se producea numai în urma îndeplinirii unor acte rituale simbolice și a recunoașterii acestora de către toți membrii comunității sătești. Aceste manifestări rituale, având, așadar, un pronunțat caracter social, exprimă dorința individului de a fi integrat într-o nouă ordine existențială, deja stabilită de către înaintași. Prin aceste manifestări, țăranii din satele pădurenești depășesc însă, ceea ce unii sociologi au apreciat ca fiind simple manifestări sociale, și se integrează într-un mod unic și original în spațiul sacru, fără de care universul satului românesc nu poate fi conceput.

Prin trecerea în revistă a celor mai reprezentative manifestări rituale specifice celor trei momente de trecere prin viață, așa cum se manifestă ele în satele din Ținutul Pădurenilor, am urmărit nu doar o expunere pur descriptivă – un astfel de demers științific a mai fost realizat – ci și o analiză contextuală a unor rituri care, privite în esența lor cea mai profundă, conduc, inevitabil, către lumea lui *homo religiosus* – chip și asemănare a lui Dumnezeu. În acest sens, am încercat, în măsura în care astfel de conexiuni au fost pertinente, să prezint riturile de trecere din satul tradițional pădurenesc sub o dublă perspectivă, sacră și profană în egală măsură, cunoscut fiind faptul că, omul culturilor tradiționale privește manifestările unor rituri de inițiere precum nașterea, nunta ori moartea, ca fiind adevărate hierofanii prin care se urmărea accesarea, nu doar

⁷³ Mircea Eliade, *Sacral și profanul...*, p. 103.

în *societas*, ci și în *communitas* (în comuniunea profundă de credință pe care o reprezintă Biserica). Acesta este motivul pentru care nașterea biologică nu căpăta sens decât după împlinirea riturilor succesive de separare de lumea profană și integrare în lumea lui Dumnezeu, prin primirea unui nume în cadrul Tainei Botezului, uniunea de tip familial nu era pe deplin recunoscută și acceptată fără parcurgerea etapelor Nunții, în timp ce separarea definitivă de lumea celor vii și integrarea în *haia lume* se realiza doar prin observarea strictă a riturilor de înmormântare. Fără raportarea la divinitate, toate aceste manifestări stereotipe nu ar fi putut fi corect deciptate și interpretate și așa fi riscat să ofer o expunere liniară, din care ar fi lipsit tocmai esența religioasă care a generat aceste manifestări.

Nu este lipsit de importanță să reamintim faptul că manifestările tradiționale specifice celor trei rituri de trecere se suprapun peste rânduielile consacrate ale Bisericii Ortodoxe – majoritară în toate satele pădurenești – care are o serie de slujbe religioase pentru fiecare moment, așa cum am arătat în cuprinsul celor trei capitole. O parte a acestor manifestări populare, întâlnite și în alte zone etnofolclorice ale țării, deși nu sunt acceptate de Biserică, făcând parte din fondul religios precreștin, nu au fost înlăturate de către ierarhia bisericească, ci sunt tolerate sau chiar li s-a dat o formă și o interpretare creștină. Este cazul numeroaselor obiceiuri legate de înmormântare: banul pus în mâna mortului pentru a plăti trecerea Styxului devine, pentru creștini, un pretext pentru a plăti *vămile văzduhului* (deși nici această interpretare nu este în totalitate acceptată de Biserică), în timp ce jocurile de priveghi sunt mult estompate sub latura spectaculară și sunt convertite în prilej de aducere aminte a unor evenimente relevante din viața defunctului și de rugăciune comunitară pentru sufletul său.

Căutând și reafirmând sensurile primordiale care au generat obiceiurile specifice riturilor de trecere, consider că acestea vor avea șansa perpetuării peste veacuri, rezistând în fața invaziei mediatice de spectaculos ieftin și fără sens, la care sunt supuse generațiile mai noi de pădureni. Reafirmarea sensurilor primordiale ale acestor obiceiuri, în ultimă instanță religioase, deși nu în totalitate creștine, este, așadar, în opinia mea, singurul mod de apărare a colectivității tradiționale în raport cu influențele externe disolutive.

Obiceiurile, ceremoniile și riturile, ca orice fapt ce ține de folclor, reflectă o anumită concepție despre lume și viață a oamenilor și nu poate fi desprinsă de contextul socio-cultural, istoric, religios ori economic în care aceștia trăiesc. Demni de trecutul și de tradițiile lor, îmbrăcând cu mândrie în zile de sărbătoare portul tradițional păstrat cu sfințenie din tată în fiu,

pădurenii Hunedoarei au dorința de a-și perpetua obiceiurile, chiar dacă multe din semnificațiile acestora nu la mai sunt cunoscute.

Odată cu schimbarea contextului socio-cultural al satului tradițional pădurenesc, asistăm la o schimbare a structurii ori a rostului unor obiceiuri tradiționale. Spre exemplu, tinerele pădurence își nasc pruncii la maternitate și nu mai apelează la moașă pentru a le asista la naștere prin tehnici empirice de eugeneză, însă păstrează tradiția de a-și alege moașă *din neam*, pentru a scoate pruncul din maternitate și a-l duce, la momentul potrivit, înaintea preotului, pentru a primi Botezul creștin.

Puțini dintre informatorii intervievați au fost în măsură să explice de ce practică un anumit obicei la naștere, nuntă ori înmormântare, majoritatea mulțumindu-se să afirme că *așa este bine* sau că *așa au apucat din moși-strămoși*. Acesta este motivul pentru care am optat – în realizarea prezentei lucrări – în oferirea unor aplicații hermeneutice manifestărilor rituale trăite cu atâta intensitate de locuitorii acestei zone.

Dincolo de prezentarea etnografică a celor trei rituri de trecere, concluzionând, pot să afirm că pădurenii Hunedoarei exprimă în manifestările specifice nașterii, nunții și înmormântării, adică Vieții în ansamblul ei, o unitate de simțire și de gândire în care tradiția și experiența înaintașilor dictează cursul existenței. Citându-l pe unul dintre cercetătorii care s-au preocupat, după Romulus Vuia, de prezentarea aproape exhaustivă a acestei zone etnografice unice în țara noastră, putem spune că: *Pădurenii Hunedoarei au păstrat până în contemporaneitate urmele unei vieți sociale și spirituale specifice "începutului". Marele mister al acestui ținut constă în faptul că locuitorii lui și-au păstrat până în zilele noastre identitatea, deși aici s-a desfășurat o activitate industrială milenară la care au participat, alături de autohtoni, și oameni proveniți din alte arii culturale și de alte etnii. Una dintre cele mai arhaice comunități umane a supraviețuit tuturor încercărilor istoriei cu soluții simple, aflate chiar în propria tradiție.*⁷⁴

În pofida procesului de industrializare a zonei și a faptului că, în ultimii ani s-a dezvoltat semnificativ infrastructura rutieră, comunicarea cu lumea așa-zis modernă – în care raportarea la tradiții este relativă - fiind mult mai facilă, îmi manifest convingerea că Ținutul Pădurenilor va păstra peste veacuri tezaurul de gândire și sensibilitate populară care îi conferă identitate și va dezvălui noi valențe culturale generațiilor care vor urma.

⁷⁴ Rusalin Ișfănoni, *Op. cit.*, p. 323.

BIBLIOGRAFIE

A. Bibliografie generală

1. *** *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006;
2. *** *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998;
3. ****Dicționar de motive și simboluri literare*, Michael Ferber, Editura Codex, București, 2011;
4. ****Dicționar de proverbe și zicători românești*, alcătuire, prefață Grigore Botezatu și Andrei Hîncu, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, 2001;
5. ****Istoria Literaturii Române. Folclorul. Literatura Română în perioada feudală (1400-1780)*, vol. I, ediția a II-a revăzută, acad. Al. Rosetti și colectivul, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970;
6. ****Învățătura de credință ortodoxă*, Editura Doxologia, a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 2009;
7. ****Molitfelnicul cel Mare*, tipărit cu binecuvântarea Preasfințitului Calinic, episcopul Argeșului, Editura Credința Strămoșească, Iași, 2010;
8. ****Molitfelnicul Mic*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2006;
9. ****Penticostarul adică sfintele slujbe de la Duminica Paștilor până la Duminica Tuturor Sfinților*, tipărit cu aprobarea Sfântului Sinod și cu binecuvântarea Pre Fericitului Justinian, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1973;
10. *** *Pidalion, Tipografia Sfintei Mănăstiri Neamțu*, 1844;
11. Alexandru, Ion, *Imnele iubirii*, antologie de Ion Buzăși, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2009;
12. Alecsandri, Vasile, *Poezii alese*, Editura Minerva, București, 1990;
13. Apolzan, Lucia, *Carpații – Tezaur de istorie. Perenitatea așezărilor risipite pe înălțimi*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987;

14. Aristotel, *Politica*, traducere de El. Bezdechi, Editura Cultura Națională, București, 1924;
15. Barbăneagră, Paul, *Arhitectură și geografie sacră. Mircea Eliade și redescoperirea sacralului. Filme realizate de Paul Barbăneagră*, traducerea și adaptarea textelor de Mihaela Cristea și Tolcea Marcel, cuvânt înainte și glosar de Marcel Tolcea, Editura Polirom, Iași, 2000;
16. Băieșu, Nicolae și colectivul, *Folclor din Țara Fagilor*, Editura Hyperion, Chișinău, 1993;
17. Bălan, Ioanichie, *Călăuză ortodoxă în Biserică, vol. I*, cu binecuvântarea I.P.S. Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, ediția a III-a, Editura Mănăstirii Sihăstria, 2010;
18. Bălan, Ioanichie, *Călăuză ortodoxă în familie și societate, vol. II*, cu binecuvântarea I.P.S. Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, ediția a III-a, Editura Mănăstirii Sihăstria, 2010;
19. Bănățeanu, Tancred, Focșa, Gheorghe, Ionescu, Emilia, *Arta populară în Republica Populară Română. Port. Țesături. Cusături*, Editura de stat pentru literatură și artă, Sibiu, 1957;
20. Berg, I., *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Editura Științifică, București, 1968;
21. Bernea, Ernest, *Civilizația română sătească*, Editura Vremea, București, 2006;
22. Bernea, Ernest, *Sociologie și etnografie românească*, Editura Vremea, București, 2009;
23. Bîrlea, Ovidiu, *Folclorul românesc I. Momente și Sinteze*, Editura Minerva, București, 1981;
24. Bîrlea, Ovidiu, *Folclorul românesc, vol. II*, Editura Minerva, București, 1983;
25. Brâncuș, Grigore, *Vocabularul autohton al limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983;
26. Bria, Ion, *Dicționar de Teologie Ortodoxă, A-Z*, tipărit cu binecuvântarea P.F. Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, ediția a II-a revizuită și completată, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994;
27. Buhociu, Octavian, *Folclorul de iarnă. Ziorile și poezia păstorească*, Editura Minerva, București, 1979;
28. Cartoian, Nicolae, *Cărțile populare în literatura românească*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974;

29. Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1982;
30. Chevallier, Jean, Gheerbrant, Alain (coordonatori), *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, traducere de Michaela Slăvescu și Laurențiu Zoicaș (coord.), Editura Polirom, Iași, 2009;
31. Clemente, Constandin, *Datini la Români*, Editura Corvin, Deva, 2007;
32. Cojocaru, Nicolae, *Istoria tradițiilor și obiceiurilor la români, vol. III, perioada modernă și contemporană. Nașterea. Nunta. Înfirmarea. Obiceiurile ocazionale*, Editura Etnologică, București, 2012;
33. Coman, Mihai, *Bestiarul mitologic românesc*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996;
34. Coșbuc, George, *Fire de tort*, ediția a IV-a, Editura Litera Internațional, București, 2004;
35. Cuceu, Ion, *Dicționarul proverbelor românești*, Editura Litera Internațional, București – Chișinău, 2006;
36. Dancuș, Mihai, *Zona etnografică Maramureș*, Editura Sport Turism, București, 1986;
37. Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. I, Editura Universitas, Chișinău, 1992;
38. Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. II, Editura Universitas, Chișinău, 1992;
39. Eliade, Mircea, *Sacru și Profanul*, traducere de Brândușa Prelipceanu, Editura Humanitas, București, 1995;
40. Eliade, Mircea, *Arta de a muri*, Editura Moldova, Iași, 1993;
41. Eretescu, Constantin, *Folclorul literar al românilor – o privire contemporană*, Editura Compania, București, 2004;
42. Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1994;
43. Evseev, Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1998;
44. Ferber, Michael, *Dicționar de motive și simboluri literare*, Editura Codex, București, 2011;

45. Ghinoiu, Ion, *Mică enciclopedie de tradiții românești*, ediție îngrijită de Valeria Filimon, Editura Agora, București, 2008;
46. Ghinoiu, Ion, *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997;
47. Ghinoiu, Ion, *Panteonul românesc. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2001;
48. Ghinoiu, Ion, *Popasuri etnografice românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981;
49. Ghinoiu, Ion, *Sărbători și obiceiuri românești*, Editura Elion, București, 2002;
50. Gibson, Clara, *Cum să citim simbolurile – Introducere în semnificație simbolurilor în artă*, Editura Litera, București, 2010;
51. Goga, Octavian, *Poezii. Antologie și postfață de Mircea Popa*, Editura Minerva, București, 1972;
52. Guțu, G., *Dicționar latin-român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983;
53. Herodot, *Istorie*, vol. II, cartea a V-a, Terpsichora, Editura Științifică, București, 1964;
54. Humbert, Pont, Chaterine, *Dicționar universal de rituri, credințe și simboluri*, traducere de Nicolae Constantinescu, Editura Lucman, București, 1996;
55. Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Albatros, București, 1995;
56. Lapteș, Marcel, *Timpul și sărbătorile țaranului român*, Editura Corvin, Deva, 2009;
57. Lapteș, Marcel, *Anotimpuri magico-religioase. Schițe etnografice*, Editura Corvin, Deva, 2011;
58. Meïtoiu, Ioan, *Spectacolul nunților. Monografie folclorică. Cuvânt înainte de acad. D. Panaitescu – Perpessicius*, Editura Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, Casa Centrală a Creației Populare, București, 1969;
59. Moise, Ilie, *Folclor românesc: note de curs*, Editura Alma Mater, Sibiu, 2001;
60. Mușlea, Ion, *Cercetări etnologice zonale*, ediție critică, note și un glosar de Ion Cuceu și Maria Cuceu. Studiu introductiv de Ion Cuceu. Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2004;
61. Neveanu, Popescu, Paul, *Dicționar de psihologie*, Editura Albatros, București, 1978;
62. Nițu, George, *Elemente mitologice în creația populară românească*, Editura Albatros, București, 1998;

63. Oișteanu, Andrei, *Ordine și Haos. Mit și magie în cultura tradițională românească*, ediția a II-a, Editura Polirom, Iași, 2013;
64. Olinescu, Marcel, *Mitologia românească*, ediție critică și prefață de I. Opreșan, Editura Saeculum Visual, București, 2008;
65. Oprea, Gheorghe și Agapia, Larisa, *Folclor muzical*, Editura Didactică și Pedagogică, București 1983;
66. Pamfile, Tudor, *Mitologie românească*, ediție îngrijită și prefață de Iordan Datcu, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 2000;
67. Papadima, Ovidiu, *O viziune românească a lumii*, studiu de folclor, ediție definitivă revăzută de autor, cu o prefață de I. Opreșan, Editura Saeculum I.O., București, 2009;
68. Păcală, Victor, *Monografia comunei Rășinariu*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1915;
69. Pop, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, ediție revăzută, Postfață de Rodica Zane, Editura Univers, București, 1999;
70. Pop, Petruța, Marinela, Baba, *Obiceiuri de nuntă din Transilvania*, Editura Altip, Alba Iulia, 2012;
71. Popa, G., Vasile, *Folclor din Țara de Sus*, ediție îngrijită de Maria Luiza Ungureanu, Editura Minerva, București, 1983;
72. Radosav, Doru, *Sentimentul religios la români – o perspectivă istorică (sec. XVII – XX)*, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 1997;
73. Riviere, Claude, *Socio-antropologia religiilor*, Iași, Polirom, 2000;
74. Ruxăndoiu, Pavel, *Folclorul literar în contextul culturii populare românești*, Editura Grai și Suflet - Cultura Națională, București, 2001;
75. Secoșan, Elena, Paul, Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, Editura Meridiane, București, 1984;
76. Sevastos, Elena, *Literatura populară*, Editura Minerva, București, 1990;
77. Stahl, H., Henri, Stahl, H., Paul, *Civilizația vechilor sate românești*, Editura Științifică, București, 1968;
78. Stăniloae, Dumitru, *Reflecții despre spiritualitatea poporului român*, Editura Elion, București, 2002;

79. Taloș, Ion, *Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2001;
80. Theodorescu, Barbu și Păun, Octav, *Folclor literar românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1967;
81. Tiberiu, Alexandru, *Muzica populară românească*, Editura Muzicală, București, 1975;
82. Todoran, Isidor și Zăgrea, Ioan, *Teologia Dogmatică – manual pentru Seminariile Teologice*, ediția a II-a, Editura Arhidiecezana Cluj, 1997;
83. Romulus Urs, *Lăpugiu de Sus. Trecut și prezent, un sat pentru viitor. 575 de ani de la prima atestare documentară (1439-2014)*, Editura Corvin, Deva, 2014;
84. Văduva, Ofelia, *Magia darului*, Editura Enciclopedică, București, 1997;
85. Voronca, Niculiță, Elena, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, Editura Saeculum Vizual, București, 2008;
86. Vuia, Romulus, *Caiet de artă populară. Portul popular al pădurenilor din regiunea Hunedoara*, Editura de Stat pentru literatură și artă, București, 1958;
87. Stănescu, Florea, Gheorghiu, Adrian, Petrescu, Paul, Stahl, Paul, *Arhitectura populară românească – Regiunea Hunedoara*, Editura Tehnică, București, 1956;
88. Vuia, Romulus, *Studii de etnografie și folclor*, vol. II, Editura Minerva, București, 1980;
89. Vulcănescu, Romulus, *Coloana Cerului*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972;
90. Vulcănescu, Romulus, *Măștile populare*, Editura Științifică, București, 1970;
91. Vulcănescu, Romulus, *Mitologie română*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987.

B. Bibliografie selectivă

1. ****Antologie folclorică din ținutul pădurenilor*, Editura Muzicală a uniunii compozitorilor din R.P.R., București, 1959;
2. *** *Comuna Veșel studiu monografic complex*, realizat de un colectiv de autori coordonat de Nicolae Edroiu, Editura Eurodidact, Cluj-Napoca, 2002;

3. ****Înmormântarea și parastasele cuvenite în scrierile părintelui Nicodim Mândiță*, Editura Agapis, București, 2004;
4. Bachelard, Gaston, *Apa și visele. Eseu despre imaginația materiei*, traducere de Irina Mavrodin, Editura Univers, București, 1995;
5. Bara, Ioan, Sebastian și colectivul, *Județul Hunedoara: monografie*, ediția a II-a, revizuită și adăugată, vol. I-III, Editura Emia, Deva, 2012;
6. Băraian, Monica, Alina, *Secularizarea morții*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2008;
7. Berdan, Lucia, *Fetele destinului. Incursiuni în etnologia românească a riturilor de trecere*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1999;
8. Bernea, Ernest, *Moartea și înmormântarea în Gorjul de nord*, ediție îngrijită de Rodica Pandele, Editura Vremea, București, 2007;
9. Bogariu, Corneliu, *Curs de folclor muzical*, partea I, Editura Corvin, Deva, 2007;
10. Bran, Atanasie, *Monografia județului Hunedoara*, Editura Matinal, Petroșani, 2001;
11. Braniște, Ene, *Liturgica Specială pentru facultățile de teologie*, Editura Lumea Credenței, București, 2005;
12. Brăiloiu, Constantin, Ispas, Sabina, *Sub aripa cerului*, Editura Enciclopedică, București, 1998;
13. Bunea, Ioan, *Predici la Botez, Cununie și Însmormântare*, ediția a III-a, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2013;
14. Burada, Teodor, Teodor *Datinile poporului român la însmormântări*, Editura Tipografia Națională, Iași, 1882;
15. Căliman, Ion, *Ceremonialul riturilor de trecere*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2011, (ediție electronică);
16. Chirica, Neculai, Răceanu, Viorel, *Sub cerul purpuriu al Hunedoarei – File din istoria de ieri și de azi a Municipiului Hunedoara*, fără editură, 1976;
17. Chișescu, Nicolae, prof., Todoran, Isidor, Pr. Prof., Petreună, Ioan, Pr. Prof., *Teologia Dogmatică și Simbolică*, vol. II, manual pentru facultățile teologice, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2010;
18. Ciaușanu, Gh., F., *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, ediție critică, prefață și indice tematic de I. Oprișan, Editura Saeculum I.O., București, 2007;

19. Ciorogaru, Ioan și Mateș, Miron, preot, *Muncelul Mic, satul care nu vrea să moară – monografie*, (fără editură), Deva, 2007;
20. Comișel, Emilia, *Antologie folclorică din Ținutul Pădurenilor*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.P.R., București, 1964;
21. Constantinescu, Nicolae, *Etnologia și folclorul relațiilor de rudenie*, Editura Univers, București, 2000;
22. Dorondel, Ștefan, *Moartea și apa –rituri funerare, simbolism acvatic și structura lumii de dincolo în imaginarul țărănesc*, prefață de Marianne Mesnil, Editura Paideia, București, 2004;
23. Drăgoi, preot, Eugen, *Înmormântarea și pomenirile pentru morți*, Ediția a patra, tipărită cu binecuvântarea P.S. Dr. Casian Crăciun, Episcopul Dunării de Jos, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2002;
24. Edroiu, Nicolae (coordonator) și colectivul, *Vețel, studiu monografic complex*, Editura Eurodidact, Cluj-Napoca, 2002;
25. Evdokimov, Paul, *Femeia și mântuirea lumii*, traducere de Moldoveanu Gabriela, prefață de Clement Oliver, Editura Christiana, București, 1995;
26. Evdokimov, Paul, *Taina iubirii*, traducere de Moldoveanu Gabriela, Editura Christiana, București, 1994;
27. Floca, Octavian și Șuiaga, Victor, *Ghidul județului Hunedoara*, Tipografia Județeană, Deva, 1936;
28. Ghinoiu, Ion, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999;
29. Golban, Vasile, *Estetica ceremonialului social în obiceiuri*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983;
30. Gorovei, Artur, *Datinile noastre la naștere*, Editura Cronicar, București, 2002;
31. Iacob, Oliviu, *Poezia riturilor de trecere*, Editura Altip, Alba Iulia, 2007;
32. Ispas, Sabina, *Cântecul epic-eroic românesc în context sud-est European. Cântecul peșterii*, Editura Minerva, București, 1995;
33. Ișfănoni, Rusalin, *Pădurenii Hunedoarei*, Editura Mirabilis, București, 2006;
34. Kahane, Mariana, Georgescu, Stănculeanu, Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradului. (Tipologie Muzicală)*, Editura Muzicală, București, 1988;

35. Kligman, Gail, *Nunta mortului. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*, traducere de Mircea Boari, Runa Petringenaru, Georgiana Farnoaga, West Paul Barbu, Editura Polirom, Iași, 1998;
36. Kräutner, Hans-Georg, *Munții Poiana Ruscă. Ghid turistic*, Editura Sport-Turism, București, 1984;
37. Lapteș, Marcel, *Taina ursitoarelor*, Editura Corvin, Deva, 2013;
38. Lardellier, Pascal, *Teoria legăturii ritualice. Antropologie și comunicare*, postfață de Alain Caillé, traducere de Valentina Pricopie, Editura Tritonic, București, 2009;
39. Marian Florea Simeon, *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*, Editura Saeculum Vizual, București, 2009;
40. Marian, Florea, Simeon, *Nașterea la români – studiu etnografic*, ediție îngrijită de Iordan Datcu, Editura Saeculum Vizual, București, 2009;
41. Marian, Florea, Simeon, *Nunta la români. Studiu istorico-comparativ etnografic*, vol. I, Editura Saeculum Vizual, București, 2009;
42. Marian, Florea, Simeon, *Nunta la români. Studiu istorico-comparativ etnografic*, vol. II, Editura Saeculum Vizual, București, 2009;
43. Mândiță, Nicodim, *Priveghiul creștinesc*, Editura Agapis, București, 2004;
44. Mândiță, Nicodim, *Vămile Văzduhului și mărturii despre existența lor*, tipărită cu binecuvântarea Prea Sfințitului Părinte Galaction, Episcopul Alexandriei și Teleormanului, Editura Agapis, București, 2005;
45. Mims, Cedric, *Enciclopedia morții*, traducere de Paul Octav Ciucă, Editura Orizonturi, București, 2006;
46. Mitrofan, Părintele, *Viața repausaților noștri și viața noastră după moarte*. Traducere din limba franceză de Mitropolitul Iosif, prefață de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, vol. I, Editura Anastasia, București, 1993;
47. Necula, Nicolae, *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004;
48. Nițescu, Elena, Olivia, Lac, Mircea, *Oameni, locuri și tradiții*, Editura Emia, Deva, 2010;
49. Petresc, Dorin, Goțiu, Olivian, *Mănerău, evoluția istorică a unei străvechi vetre de locuire din Ținutul Hunedoarei (monografie)*, Editura Corvin, Deva, 2006;
50. Pistori, Rozalia, *Hunedoara - un colț de lume românească*, Editura Promun, Arad, 2007;

51. Pleșu, Andrei, *Despre îngeri*, Editura Humanitas, București, 2003;
52. Rădulescu, Adina, *Rituri de protecție în obiceiurile funerare românești*, Editura Saeculum, București, 2008;
53. Rus, Dumitru, *Județul Hunedoara, ghid turistic*, Editura Sigma Plus, Deva, 1998;
54. Schmemmann, Alexandre, *Pentru viața lumii – Sfintele Taine și Ortodoxia*, traducere din limba engleză de pr. prof. dr. Aurel Jivi, Ediția a II-a, Editura Basilica, București, 2012;
55. Sicoe, Ioan, Jianu, Nicu, *Județul Hunedoara. Zonele etnografice*, Editat de Societatea Culturală „Avram Iancu” din România – Filiala Deva, Deva, 2008;
56. Sperl, Ingo, *Țara fără dor. Funcția psihologică a bocetului românesc*, Editura Univers, București, 2000;
57. Stăniloae, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, ediția a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997;
58. Suciu, Alexandru, *Nevoia actuală de ceremonial și ritual*, Editura Lux Libris, Brașov, 1998;
59. Suiogan, Delia, *Simbolistica riturilor de trecere*, Editura Paideia, București, 2006;
60. Șeuleanu, Ion, *Nunta în Transilvania*, Editura Viitorul Românesc, București, 2000;
61. Șeuleanu, Ion, *Poezia populară de nuntă*, Editura Minerva, București, 1985;
62. Van Gennep, Arnold, *Riturile de trecere*, traducere de Berdan Lucia și Vasilescu Nora, Editura Polirom, Iași, 1996;
63. Vlad, Alexandru, *Monografia Comunei Ghelar, județul Hunedoara*, Editura Emia, București, 2003;
64. Vuia, Romulus, *Portul popular din Țara Hațegului. Bazinul de la Hațeg*, Editura Meridiane, București, 1962;
65. Vuia, Romulus, *Țara Hațegului și Regiunea Pădurenilor. Studiu antropogeografic și etnografic*, Editura Institutului de arte grafice Ardealul, Cluj, 1926.

C. Studii publicate în reviste și periodice

1. Bîrlea, Ovidiu, *Bocetele și verșurile funebre din Ținutul Pădurenilor (Hunedoara)*, capitol din lucrarea *Monografia folclorică a Ținutului Pădurenilor, vol. II, Folclorul obiceiurilor*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei” (anii 1971-1973), Cluj Napoca, 1993;
2. Boda, Gherghina, *Informații de arhivă despre câteva localități pădurenești (sec. XX)*, în revista *Sargeția II (XXXVIII)*, serie nouă, Editura Muzeului Civilizației Dacice și Romane Acta Musei Devensis, Deva, 2011;
3. Bulacu, Mihail, *Sfânta Taină a Cununii în învățătura de credință creștină ortodoxă*, în rev. „Glasul Bisericii”, nr. 5-6/1971;
4. Chiselev, Alexandru, *Nunta ca rit de trecere în societatea tradițională. Perspectivă trans-europeană*, articol publicat în „Anuarul Muzeului Literaturii Române”, Anul III, Editura Junimea, Iași, 2010;
5. Copăceanu, Emanuel, *Viața după moarte în folclorul nostru*, în rev. „Altarul Banatului”, nr. 7-9/1992;
6. Eretescu, Constantin, *Măștile de priveghi: origine și funcționalitate*, în rev. „Etnografie și Folclor” (extras), tom 13, 1;
7. Ghinoiu Ion, *Adăposturi geomorfe ale sufletului (II)*, în revista „Miorița”, nr. 16-17, 2012;
8. Graur Tiberiu, *Jocuri de priveghi în Munții Apuseni*, în *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei*, Cluj, 1973,
9. Ișfănoni, Rusalin, *Cântecul Bradului*, în rev. „Izvoarașul”, Revistă de cultură populară, Serie nouă, nr. 4, director fondator Gh. N. Dumitrescu- Bistrița, Rm. Vâlcea, 1993;
10. Papadima, Ovidiu, *Aspecte ale realității oglindite în lirica populară; Cântecul de leagăn*, în rev. „Revista de folclor”, anul V, nr. 3-4, București, 1960;
11. Secoșan, Elena, *Pădurenii Hunedoarei*, în revista „Sargeția”, XVI-XVIII, Muzeul Județean Deva, 1982-1983;
12. Simion, Prot. Dr., Radu, *Ce punem pe morminte*, în rev. „Mitropolia Banatului”, nr. 2/1988;
13. Știucă, Narcisa, *Condiția nou-născutului și tentația sacrului*, în rev. „Studii și comunicări de etnologie”, tom XIV, (serie nouă), Editura Imago, Sibiu, 2000;
14. Vulcănescu, Romulus, *Gogiu, un spectacol funerar*, în rev. „Etnografie și Folclor”, București, tom. 10, 6, 1965;

D. Resurse on-line:

- <http://centruldecreatiEDEVA.ablog.ro/2010-07-07/nunta-padureneasca.html#axzz2K3TY6zqN>;
- Chiselev, Alexandru, *Nașterea ca rit de trecere în cultura tradițională. Perspectivă trans – europeană, p. 1*, studiu publicat pe site-ul <https://www.academia.edu>;
- <http://hunedoara.omgforum.net/t834-comuna-bătrâna-comunitate-tradițională>;
- <http://padureni.wordpress.com/harta>;
- <http://www.artatraditionala.ro/zilelesapt.php>;
- <http://www.crestinortodox.ro/datini-obiceiuri-superstitii/traditii-obiceiuri-moarte-96915.html>;
- <http://www.descopera.ro/cultura/6439292-strigoi-din-mitologia-romaneasca-intunecata-poveste-a-mortilor-vii>;
- <http://www.e-antropolog.ro/2011/01/239/Nașterea-ca-rit-de-trecere-în-cultura-tradițională>;
- <http://www.primaria-batrina.ro/potential/comunitati.php>;
- <http://www.rasfoiesc.com/hobby/muzica/REPERTORIU-FUNEBRU96.php>;
- <http://www.toplita-hunedoara.ro/localizare/localizare.htm>;
- <http://www.transilpedia.ro/zone-etnografice/tinutul-padurenilor>.

E. Alte surse

- Registrul născuților din satul Bătrâna pe anii 1851-1881 și 1882 – 1906;
- Registrul născuților din satul Găunoasa pe anii 1851-1906, fond: Colecția Registrul de Stare Civilă – Serviciul Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale.